

Vilket är det mest realiserbara sättet att lösa klimatkrisen?

Eva Erman

Torbjörn Tännsjö *Från despoti till demokrati* är en tankeväckande och rik bok. Som alltid får Tännsjö läsaren att tänka i nya banor och ifrågasätta eller åtminstone fundera mer på sina djupt rotade övertygelser. Eftersom bokens argument vilar på empiriska premisser som vi har svårt att testa, så är det inte konstigt att Tännsjö själv beskriver projektet som en förhoppning, en "fantasiövning" (s. 146). Givet dess spekulativa karaktär, blir även min essä en tankelek i samma anda; en reflektion över alternativa förhoppningar kring lösningar på dessa problem.

Enligt Tännsjö står vi inför så allvarliga existentiella hot att tiden är för knapp (det kanske redan är för sent!) för att sätta vårt hopp till en världsregering vald av ett demokratiskt världsparlament. Demokratien måste vänta till förmån för en upplyst global despot. Det främsta skälet till detta är det beslutsproblem som brukar kallas "allmänningens tragedi", som särskilt i internationell politik handlar om problemen med kollektivt beslutsfattande kring "allmänningar" som miljön och atmosfären. Enskilda stater agerar kortsiktigt i egenintresse och vill göra så lite som möjligt samtidigt som man vill att andra stater ska bära sina bördor. Man bidrar till exempel till utsläppen men drar slutsatsen att det är en så liten andel av helheten att det inte kommer att göra någon skillnad för den globala upphettningen om man minskar dem. Det hopplösa med allmänningens tragedi är att i valet mellan att agera solidariskt med helheten eller i egenintresse, så är det senare alltid fördelaktigt för varje agent (stat). Det enda sättet att undkomma beslutsproblemets logik är att ändra själva förutsättningarna, och då tiden är för knapp för global demokrati så sätter Tännsjö sitt hopp till uppkomsten av ett globalt despotiskt styre som kan rädda mänskligheten innan det är för sent. Han diskuterar olika former som detta styre kan ta sig, men ett gemensamt drag är att despotin ska vara suverän, vilket innebär att den har total makt och kontroll över sitt territorium – i det här fallet hela jorden – och har rätt att självständigt styra utan inblandning från andra aktörer. Makten är helt centraliserad. Ett

annat gemensamt drag är att despotin ska vara upplyst och därmed använda sin suveräna makt till att rädda mänskligheten och göra gott.

Jag delar Tännsjös utgångspunkt att global demokrati inte kommer att vara det bästa sättet att lösa den akuta globala klimatkrisen vi befinner oss i (jag är däremot mer tveksam till de andra existentiella hoten han nämner, såsom kärnvapenkrig och globala orättvisor). Global demokratisering är helt enkelt en för långsam process givet att det är bråttom. Jag delar också Tännsjös övertygelse att det inte är poänglöst att spekulera kring vilken institutionell form som skulle innebära den bästa och mest realiserbara politiska lösningen när det gäller de existentiella hoten mot mänskligheten.

Dock är jag mer skeptisk till andra antaganden i boken. Jag är särskilt tveksam till två centrala teser som Tännsjö driver:

1. Global despoti är den mest realiserbara lösningen på klimatkrisen (och andra globala kriser)
2. Global despoti kommer med tiden leda till global demokrati

Vad gäller den första tesen så argumenterar Tännsjö som sagt för att en upplyst global despot är den enda realistiska lösningen på de globala existentiella hot mänskligheten står inför. Men hur når han den slutsatsen? Jag ser två problem här. För det första säger Tännsjö i stort sett ingenting om vad han menar med realiserbarhet och vad som gör en normativ lösning genomförbar. De senaste åren har idén att normativa lösningar ska vara genomförbara/realiserbara (*feasible*) debatterats intensivt inom politisk filosofi. Teoretiker har menat att det krävs något starkare villkor än "bör impliceras kan" när vi beslutar vad vi bör göra och vilka moraliska plikter vi har. En variant är till exempel att hävda att genomförbarhet ska förstås som vad som är möjligt utan orimliga kostnader. I politiken blir frågan ännu mer komplicerad, eftersom de centrala entiteterna är grupper snarare än individer (t.ex. stater, internationella organisationer, multinationella företag och sociala rörelser). Bör genomförbarhet vara en begränsning för vad vi bör göra? Detta är en svår fråga, även i ljuset av de akuta globala problem Tännsjö diskuterar. Bör vi välja ett normativt mer attraktivt institutionellt arrangemang framför Tännsjös globala despoti, även om det visar sig vara något mindre realiserbart? Eftersom vi därtill vet så lite om vad som är mest realiserbart – särskilt inom den tidshorisont på flera hundra år som Tännsjö målar upp – kanske vi bör välja den mest normativt attraktiva lösningen trots allt?

Vidare undrar jag vad som ens får Tännsjö att tro att global despoti är den mest realiserbara lösningen. Utifrån det lilla vi vet om internationell politik och framväxten av det westfaliska systemet sedan 1648, som markerar födelsen av det moderna system av suveräna stater som vi har idag, så verkar den svagaste punkten i Tännsjös resonemang vara att hans globala upplysta despoti inte ter sig särskilt genomförbar, inte ens på flera hundra års sikt. Även om klimatkrisen skulle bli så akut att världen blir allt mer anarkisk och det westfaliska systemet börjar upplösas, vilket skulle skapa en grogrund för framväxten av en global despot, så är sannolikheten minimal att detta despotiska styre skulle vara upplyst i Tännsjös mening, det vill säga skulle använda sin suveräna makt till att lösa våra gemensamma existentiella problem. Historiskt vet vi att despoter sällan eller aldrig haft det allmänna bästa i åtanke när de tagit över makten.

Det andra problemet har att göra med stabilitet. Tännsjö sätter stor tilltro till att global despoti är en tillräckligt stabil lösning, medan alternativa lösningar är instabila. Här tror jag idén om suveränitet står i vägen för Tännsjö, det vill säga tanken att vi inte kan lösa dessa problem utan att ha en totalt centraliserad makt, *en* suverän. Varför skulle det vara så? Är det inte både mer troligt och mer normativt attraktivt att ett antal starka stater går samman och bildar en form av federation, alltså politisk styrning genom *delad* makt? Tännsjö avfärdar sådana "kompromisslösningar" som för instabila (s. 23) men det är inte klart från hans analys varför en sådan lösning skulle vara mer instabil än en global despot. Eftersom allt tyder på att det inom överskådlig framtid är demokratiska stater som besitter den största kapaciteten i kombination med motivationen till förändring, så skulle nog en federation med ett antal demokratiska stater vara en minst lika stabil lösning och därtill en betydligt mer tilltalande sådan. Tännsjö ger för lite stöd för varför en delad suveränitet måste avvisas. Han skriver: "[Ä]ven om vi kunde etablera den skulle den inte vara länge, om det inte fanns en suverän makt i toppen av pyramiden" (s. 23). Varför skulle en despoti vara längre, kan man undra? Alla historiska exempel på total maktkoncentration har visat sig vara mycket instabila, där krig ofta utbrutit när despoten dött eller störtats. Dessa system har saknat mekanismer som kan hålla ledarna ansvariga för sina handlingar, vilket ofta lett till felaktiga beslut och missnöje. Vidare har maktkoncentrationen lett till korruption och nepotism, där de styrande använt alla resurser för egna intressen, snarare än för det allmänna bästa. Det är svårt att se

att den globala despoti som eventuellt uppkommer skulle vara tillräckligt upplyst för att verka i allas intresse.

Vad gäller den andra tesen så argumenterar Tännsjö för att han fortfarande ser global demokrati som det långsiktiga målet men att det är den globala despotin som kommer att leda oss dit. Han går till och med så långt att han nu lutar åt uppfattningen att det är det *enda* sättet på vilket en global demokrati kan upprättas inom överskådlig framtid. På flera ställen poängterar Tännsjö att global demokrati är önskvärt i sig och att det på lång sikt är den bästa formen av globalt styre (s. 214, 263). Han påminner oss också om att nationella demokratier ofta utvecklats via perioder av despoti (s. 13). Främsta anledningen till att den globala despotin kommer leda till global demokrati är att den globala despoten behöver folkets stöd när hen ska fatta politiska beslut. Detta kommer i sin tur steg för steg att skapa incitament för att etablera ett världsparlament, menar Tännsjö. Visserligen kommer detta världsparlament vara svagt till en början, men med ökat folkligt stöd kommer det långsamt bli allt starkare (s. 264–65).

Man kan alltså se global demokrati som det ideal-teoretiska målet, medan global despoti är den icke-ideala lösningen vi bör sträva efter att genomföra under rådande omständigheter, för att på sikt ta oss närmare målet. Men återigen, eftersom hela Tännsjös resonemang vilar på empiriska premisser som vi nästan inte vet någonting om, så blir det svårt att se argumentet som övertygande. En av anledningarna till detta är att kopplingen mellan global despoti och global demokrati genomgående känns *ad hoc* och konstruerad. Mycket tyder på att Tännsjö egentligen behandlar två helt separata frågor: dels global despoti som en lösning på den akuta klimatkrisen (och andra kriser), oavsett om den är ett steg mot global demokrati eller inte; dels global demokrati som en långsiktig lösning för att hantera globala politiska frågor generellt. Jag hade önskat att Tännsjö ägnat mer tid åt hur han ser på relationen mellan dessa två frågor. Spelar det någon som helst roll om global despoti leder till global demokrati? Vad händer om global despoti för all framtid blockerar vägen mot det global-demokratiska målet, ska vi då göra oss av med den icke-ideala despotiska lösningen, eller ska vi ersätta det demokratiska idealet med något annat ideal och i så fall vilket? Kanske är Tännsjö när det kommer till kritan en motsträvig demokrat?

Jag är med andra ord ganska skeptisk till de argument som Tännsjö för fram i sin bok, liksom hans slutsatser. Som tur är förtar det inte läsoplevelsen, då jag alltid blir upprymd av att läsa Tännsjö – han är och förblir en viktig röst i diskussionen om de allra viktigaste samhällsfrågorna.